

Kicsi Noémi

**Az aranykönyv mint
reprezentatív-kompenzáló regiszter.
Farkas Jenő udvarfalvi református lelkész
aranykönyv-bejegyzései**

Az egyházi rendszeres iratkezelést, a hivatalszerűséget az egyháztörté-
nészek ahhoz az 1682-ben Nagyenyeden tartott vegyes főkonzisztórium
gyűléshez kötik, amelyen elfogadták a világi rendek és a patrónusok je-
lenlétét az egyházkormányzásban. A különböző eklézsiák és a kollégium
javainak, jószágainak nyilvántartását, a patrónusok, a tisztartók lajstro-
mozását, az ifjúság „rendes Correctioját s administratioját szép renddel
dysponállyák s procurrályák” a kuratóriumi tagok – mondja ki az erdélyi
országgyűlések határozatait egybefoglaló *Approbaták* (Sipos 2000: 13).
Apafi Mihály fejedelem szerepvállalása az intézményesített egyházkor-
mányzásban századokra meghatározta az egyházi iratanyagok adminis-
trációját. A Romániai Református Egyház Kánonja a lelkipásztor felada-
tai közé sorolja, hogy gondoskodjék „a jegyzőkönyvek, aranykönyvek,
Historia Domus, szolgálati napló, egyházi anyakönyvek, egyéb nyilvántar-
tások egyházkerületől megállapított előírások szerinti vezetéséről” (Ká-
non 1999). Ez a 20. század elején sem volt másképp. Az aranykönyveket
rendeltetésszerűen általában az adakozók névsorának rögzítésére, a me-
cénások, támogatók, segítők felsorolására, nyilvántartására használták.
A Historia Domusokba az egyházközség történetét írták, általában jelen
idejű, aktuális eseményeket megörökítő dokumentumként az elmúlt nap-
tári esztendő jelentősebb mozzanatairól, történéseiről, rendezvényeiről.
Ezeket a forrásokat a helytörténészek nagy előszeretettel használták fel-
futótörténetek, monográfiák írására.

A helyi történelem iránti érdeklődés korszakairól, szerzőkről, írói at-
titűdökről, forrásokról, a forráshasználat módjáról, a falutörténetek és a

népi kultúra viszonyairól Vajda András írt összefoglaló tanulmányt (Vajda 2015: 7–23) a Keszeg Vilmos által szerkesztett *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai* című kötetben. Az írói attitűdök során, ha a Historia Domusok jelen eseményeire fókuszált történéseket vesszük figyelembe, akarva-akaratlanul a François Hartog által *prezentizmusnak* nevezett időszemlélet érvényesül. Szerinte „ezek a szerzők tulajdonképpen nem a közösség múltját kutatják, hanem a jelen állapotokat kívánják archiválni. Ezek a szerzők *dinasztikus* írói magatartással rendelkeznek” (Vajda 2015: 7–23). Az adott esetben nyilvánvaló és kötelező érvényű is egyben ez a dinasztikus írói habitus. Hankiss Ágnes én-ontológiákról szóló elemzésében *kompenzatív stratégiatípus*ról beszél (Hankiss 1980: 30–38). Ezek a szerzők csak a „régmúlt” iránt érdeklődnek. „A történelem- és hagyományszemlélet a szövegek nyelvezetére is hatással van. A tudományos művekre jellemző nyelvezet gyakran keveredik biblikus és »nemzetieskedő« megfogalmazásokkal” – írja Vajda András Imreh Istvánra hivatkozva (Vajda 2015: 13). Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1991-ben meghirdetett honismereti-helytörténeti pályázatára 77 beérkezett pályamunkát bíráltak. Imreh István a pályázatok értékelése kapcsán felhívta a figyelmet a levéltárakat ismertető leltárak készítésének fontosságára. Arra is van példa, hogy egy pályamunka értékelésekor a bíráló bizottság annak szubjektívizmusát, érzelmi elfogultságát pozitívan értékelte: „szövegén át sugárzik a lokálpatriotizmus melegsége, [...] de nem hamisan csengő szavakban. [...] Észrevehetően elfogult. Szubjektívizmusa azonban nem sodorja el a valóságtól, az objektív látástól és láttatástól, hanem azt az érzelmi töltetet kölcsönzi az írásnak, ami egyik legfőbb hasznát, értelmét szolgáltatja: tanít védeni az erdőt, oltalmazni az embert” (Imreh 1993: 143).

Keszeg Vilmos *A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek* című tanulmányában számba veszi az egyházközségek monográfiájának motívumait. Ezeket a monográfiákat püspöki, esperesi ösztönzésre a lelkészek készítik el a parókián rendelkezésükre álló okmányok alapján. Kötelező motívumként szerepel bennük „a lélekszám (alakulása), az ingatlanok, a klenódiумok története, a lelkészek jegyzéke, emlékezetre méltó gyülekezet- és ingatlanépítő teljesítménye, a felekezeti oktatás története” (Keszeg 2015: 379).

Gyáni Gábor a helytörténetírás sommázásakor figyelmeztet arra, hogy csupán a krónikaszerű helytörténet nem is tartozik igazán a szaktudomány körébe. Az ilyen jellegű amatőr munkákra általában jellemző a

„kompiláció”, a „komplexitásra törekvés”, valamint a műfaji eklekticizmus. Leggyakoribb eset – mondja Gyáni –, hogy a történeti fejezeteket néprajziak egészítik ki, ez szinte szabályszerű eljárás (Gyáni 1990: 3–7).

A történelemtudományokban a kauzalitás és a következtetés „ho-gyanja” már jó ideje kardinális probléma. Eltérően más diszciplínáktól, a történelemben nem elfogadott egy partikuláris jelenség önmagában vett elemzése, mert nem tekintik szociológiai értelemben reprezentatívnak, így az egyedi eset exportálása rendkívül problematikus. A probléma föl-oldására E. Grendi, C. Ginzburg, B. Lepetit, J. Ravel alternatív megoldá-sai után, a „kontextualizálás” módszerével, valamint az élmény különle-gessége felől megközelítő Sabina Loriga ad egy lehetséges megoldást (K. Horváth 2011: 164).

Jean-Claude Passeron szerint az életrajz – intézmény (Passeron 1991:185–206). Többek között Philippe Lejeune is rámutatott, hogy az életrajzírás és az önéletrajzírás intézményesedése visszahat gondolko-dási folyamatainkra. Eszerint valamennyien „írjuk” életrajzunkat, azaz számolunk cselekedeteink, hiteink, ambícióink utóidejűségével, még ak-kor is, ha ezt gyakran nem tudatosan tesszük. A biográfia kutatók struk-turalista irányzata mindinkább eloldani szándékozta az író életét műve-inek szövegvilágától, főként azt az „avitt” képzetet, hogy szerző és műve között összefüggés lehet, de nem eleve adott ez a viszony (K. Horváth 2011: 155).

Az élettörténetek egyik nagy kategóriája a státustörténet, amely „az egyén életpályáját egy társadalmi osztály, egy foglalkozási, vallási csoport biografikus paneljeiből építi fel. Ezek a történetek egy kollek-tív narratív sémába illesztik bele az egyén életpályáját. A lelkészek és a néptanítók élettörténete kötelező módon tartalmazza a pályaválasztás motivációját, a tanulmányok elvégzésének történetét, a meghatározó iskolai emlékeket és tanári modelleket, a pályakezdettség nehézségeit és élményeit, a hivatás gyakorlásának körülményeit és eredményeit” (Ke-szeg 2007: 151–198).

Az udvarfalvi–várhegyi aranykönyv

A Maros megyei Udvarfalvi Református Egyházközség aranykönyve, valamint a leányegyházközség, Várhegy aranykönyve a kántortanítói

élettörténetek kutatása során került a kezembe. A két aranykönyvet Farkas Jenő helyi lelképásztor 1912-ben, illetve 1915-ben indította útjára, azzal a megjegyzéssel, hogy: „Esperesi rendeletre önéletrajzot kell írnom. Ön-élet és jellemrajzot írni nagyon nehéz. Az ember túl közel áll önmagához arra, hogy magát tisztán láthassa” (Udvarfalvi Aranykönyv 66.) A két egyházközségi regiszter a nyolc kántortanító életrajzi bejegyzése mellett sok, egyéb kutatásra érdemes feljegyzést, írást tartalmaz, amelynek a jelen tanulmány csupán vázlatos bemutatására vállalkozik. A korszak, a műfaji változatosság, a kutatási, illetve a feldolgozási módszer több tudományterületet érinthet, többek között a történészek, teológusok, nyelvészek számára is igen érdekes forrásmunka lehet. A néprajzi vonatkozású témafelvetést és kiindulópontot az udvarfalvi aranykönyv 166. oldalára beragasztott újságcikk indította el, amely az *Egyházi Figyelő* 1922. január 1-jei számában jelent meg. A *Tervezet a ref. egyházközségek történetének megírásához* című cikk szerzője, Farkas Jenő udvarfalvi református lelkész a hatodik, *Népünk* című fejezetben kilenc tételben dolgozta ki a néprajzi gyűjtés főbb szempontjait¹ (Farkas 1922: 4–5). A *Tervezetet* az Erdélyi Református Igazgatótanács 560–1922 sz. körlevéllel általános rendeletté emelte (Udvarfalvi Aranykönyv 166), amint azt a Maros megyei Lelkészegyesület is kérte: „a maga részére kötelezőleg nemcsak elfogadta, de kéri a főhatóságokat, hogy az ilyenemű munka beindítása minden egyházközségre nézve foganatosíttassék.”²

Hogy Farkas Jenő a *Tervezet* kidolgozásakor milyen forrásmunkákra támaszkodott, arról egyelőre csak feltevéseink lehetnek. „A millennium tiszteletére Erdélyben is számos vármegye, vidék, település monográfiája

¹ „1. A község építkezése általában. A legszebb és a legszegényebb székelyház részletes, külső-belső leírása. 1-2 fénykép. 2. Ruházat, népviselet leírása. 1-2 színes fénykép. 3. Ételek (étkezési idő) italok. Hány kocsmá van községünkben? Mennyire látogatottak? 4. Nép jellem. 5. Népszokások: a.) keresztelezés, b.) lakodalom, c.) temetés-tor részletes leírásával, d.) ünnepi szokások, mulatságok. 6. A vasárnap – reggeltől estig. Mivel tölti el a népünk? Az istentiszteletek részletes leírása. Népünk vallásos életének jellemzése. 7. Szezták: mikor, hogyan törtek utat községünkbe? Miben látjuk mi terjeszkedésük okát? Mit tettünk meg terjeszkedésük meggátlására és minő eredménnyel? Mit tettek ez irányban a hatóságok és mit tett maga a nép? 8. Babonák. Kuruzslások. 9. A nép nyelve. Tájékozódás.” *Egyházi Figyelő* 1922. január 1.

² A szerkesztő megjegyzése Farkas Jenő cikke alatt az *Erdélyi Figyelő* 1922. január 1-i számában (Udvarfalvi Aranykönyv 166).

készült el, melyek jelentős mennyiségű honismereti, néprajzi, társadalom- és intézménytörténeti adatot, leírást közöltek” – írja Pozsony Ferenc *A székely társadalom kutatása* című tanulmányában. Pozsony Ferenc többek között Potsa József, Jakab Elek, Szádeczky Kardoss Lajos, Tivai Nagy Imre nevét említi mint a századfordulón megjelenő monográfiák szerkesztőit, íróit (Pozsony 2014: 45). Abban biztosak lehetünk, hogy Farkas Jenő Orbán Balázs *A Székelyföld leírásának* köteteit használta, mivel többször is utalt rá az egyházközség történetének megírásakor (Udvarfalvi Aranykönyv 166; Várhegyi Aranykönyv 54).

A könyvek szerkezete

Az aranykönyv bejegyzései sem szerkezetileg, sem formailag nem egységesek. Az udvarfalvi aranykönyv 364 oldalnyi bejegyzést, a várhegyi 140 oldalt tartalmaz. Az előbbiben inkább a narratív jellegű, önreflexív, biografikus, egyházközség-történeti, háborús emlékek, különböző gazdasági, kulturális események, néprajzi gyűjtések kézzel írott szövegeit találjuk, míg utóbbiban az egyházközségi monográfiák kötelező elemeit, a lélekszám alakulását, az ingatlanok, a klenódiumok, a harangok, a felekezeti oktatás történetét, a lelkészek, felekezeti tanítók jegyzékét, az adományozók, patrónusok névsorát. Az önéletrajzi írás meg-megszakad, amit az író lábjegyzetben jelez, melyik oldalon fog majd folytatódni, illetve visszautalásokkal is jelzi a megkezdett történet előzményét. A különböző időszakokban keletkezett biografikus írások tulajdonképpen átszövik a kötelező elemeket, illetve az egyéni önreflexió párhuzamosan halad a közösségi élet történéseivel. A két aranykönyv párban olvasható, mert a szerző többször utal a megszakadt gondolatmenet a másikban való folytatására. Az *Emlékezésre* szánt párbeszédese történeteket felváltja egy-egy jelentősebb esemény bővebb kifejtése, fényképekkel, ábrákkal, újságcikkekkel illusztrálva, majd ismét felveszi az önéletrajz fonalát. Farkas Jenő saját biográfiáját, pályája fontosabb állomásait rokonai életrajzaival egészítette ki, majd az egyházközségben szolgáló kántortanítókat kérte fel, hogy sajátjukat is beleírják. Az idősíkok a könyv lapjain nem lineárisan haladnak előre, ezért a korszakolás, a bejegyzések és a történetek eseményeinek kronológiai sorrendbe állítása nehéz feladat az olvasónak.

Farkas Jenő életrajza

Farkas Jenő 1880. május 20-án született Székelyudvarhelyen. Édesapja borbereki Farkas Károly, előbb székelyudvarhelyi református főgimnáziumi helyettes tanár, majd pókakeresztúri református lelkész; édesanyja selyei Kacsó Gizella volt.

Szüleinek egyetlen gyermekeként Pókakeresztúron, a csendes parókián nevelkedett, itt kezdte el elemi iskoláit a faluban. 1889-ben beírátták a harmadik elemi osztályba a marosvásárhelyi református kollégiumba, ahol 1899-ben érettségizett. Ez év őszén a kolozsvári református teológiai fakultás hallgatója lett. Egyetemi éve alatt nagy hatással volt rá dr. Kenessey Béla, a bibliai tudományok professzora, akkori igazgató, később református püspök, illetve Molnár Albert, a homiletika tanára.

1903 júliusában a püspök Mezőfelébe helyezte ki segédlelkésznek, majd 1904-ben a gyülekezet megválasztotta rendes papjának. Noha ragaszkodott a mezőfelei gyülekezethez, az ott megkezdett munkához, nem tudott ellenállni szülei közelségének és a pókai református egyházközség egyhangú meghívásának, ezért 1906 májusában Pókában elfoglalta új lelkészi állását.

1907 februárjában feleségül vette Ravasz János nyárádszeredai református lelkész, marosi esperes Piroska nevű leányát. Házasságukból 3 gyermek született.

Pókában temetkezési együletet alakított, majd nyolc községre kiterjedőleg létrehozta a Póka és vidéke Székely Társaságot. Toldalagon, Nagycsercsében gazdakörököt szervezett, Mezőcsávás és Póka községben állatbiztosító szövetkezeteket alakított. Mindeközben elkezdte a mezőmajosi és pusztalmási szórványmissziót. Felkereste az „eloláhosodott” magyarokat, akik „oláh templom”-ba jártak, „oláh ünnepek”-et tartottak, „oláhu beszéltek” – írja önéletírásában (Udvarfalvi Aranykönyv 70). Majoson egy román bérestől bérelt „imaházban”, egy kis haranggal és Bud Tibor pókai tanítótól kölcsön kapott harmóniummal kezdte meg „magyarság-mentő” munkáját. Gyűjtést szervezett a mezőmajosi templom megépítésére, amit végül jóval később, 1942-ben szenteltek fel. Az ekörül támadt országos hírű botrányt részletesen dokumentálta az aranykönyvben. A botrány miatt Pókában ellehetetlenült az élete, ezért Udvarfalvát választotta következő állomáshelyéül. 1908 novemberétől az udvarfalvi, a várhegyi és a marosszentannai egyházközség lelképásztora lett. Udvarfalván megújít-

tatta a templomot, megalakította a gazdakört, az állatbiztosító szövetkezetet. Három községben hetenként felolvasásokat tartott, alfabetizációs tanfolyamot szervezett. Új iskolát építtetett Udvarfalván, új templomot Várhegyen, majd új iskolát és tanítói lakást Marosszentannán. Udvarfalván az Erdélyrészi Kirendeltség segítségével népházat építtetett. A marosszentannai műemlék templomot és annak 14. századi – a település névadó – freskóját az Erdélyi Múzeum-Egyesület műemlékvédelmi szakosztályával 1914-ben korszerűen restauráltatta, a templomot felújította. Ugyanebben az évben virágházat építtetett Udvarfalván a saját költségére és „gyönyörűségére”.

1925-ben választották meg a marosi egyházmegye esperesének, és 25 éven keresztül viselte ezt a tisztséget. Székfoglaló és programbeszéde megtalálható az aranykönyvben, és a *Református Szemlé*ben nyomtatott formában is megjelentette (Farkas 1925: 838–841). Egyházkerületi tisztségei az évek alatt a következők: egyházkerületi tanácsbíró, tanügyi bizottsági alelnök, igazgatótanácsi póttag, zsinati rendes képviselő, igazgatótanácsos, a marosi tanítótság tiszteletbeli elnöke (1933. márc. 23-tól).

1948 után az udvarfalvi és várhegyi „demokrácia vezetői” az osztályharc nevében és szellemében addig fenyegették, jelentgették, bántalmazták újságcikkekben, hogy „öreg, 70 éves szívem már nem bírta tovább, s így 1950. szept. elején el kellett hagynunk kedves falunkat, szerető és szeretett, megfélemlített népünket” – írja az aranykönyv utolsó bejegyzéseként (Udvarfalvi Aranykönyv 192). A püspökség 1951. októberében hivatalosan is nyugalmazta. Ezt követően a marosvásárhelyi vártemplom bástyájában lakott haláláig, 1963. december 28-ig.³

Az aranykönyvek motívumai

A két aranykönyv közül Farkas Jenő a várhegyi aranykönyv írását kezdte el korábban, 1912-ben, „Istenért-, Hazáért!” jelszóval, míg az udvarfalvit 1915-ben indította útjára. A várhegyi valóban a neki megfelelő rendeltetéssel indult, már az első lapon kijelölve funkcióját, tartalmát: „A várhegyi magyar–református leányegyház Aranykönyve, melybe beiratik: az egy-

³ A Marosvásárhely I. Vártemplomi Református Egyházközség Halotti Anyakönyvéből.

házközség története, az egyházi szolgák (lévita tanítók) életrajzai és ama jószívű adakozók nevei, kik anyaszentegyházunk építéséhez szíves adományokkal hozzájárulnak. Áldott nevüket tartsa fenn ez a könyv, emlékezetül a múltra, buzdításul a jövőre” (Várhegyi Aranykönyv 2). A könyvek mellé egy *Krónika* címet viselő füzet is társult, illetve egy betűrendes mutató a könyvek tartalmáról, amely a komoly „megnyírbálás” után csupán néhány lapot tartalmazott. Utolsó lapján az átvevő lelkész bejegyzése található: „Ezt a krónika-aranykönyvet ilyen hiányos–megnyírbált állapotban kaptam és vettem át. Udvarfalva 1955. évében. A hiányzó képeket és kivágásokat Farkas Jenő esperes-lelkész végezte jó belátása szerint. Szabó Gergely lelképásztor” (Betűrendes mutató füzet utolsó, számozatlan lapja).

Adományok gyűjtése

A templom, az iskola, a parókia, a népház és különféle más restaurálások céljából szervezett adománygyűjtések rendjén Farkas Jenő már az első bejegyzésektől kezdve nem elégszik meg a pusztá felsorolással, hanem az adakozás–gyűjtés körülményeiről, sőt az adakozókról is hozzáfűz néhány információt. Még megválasztott lelkész sem volt akkor, mikor Mezőmajoson, illetve Pusztalmáson elkezdte a gyűjtést és a levelezést különböző hivatalokkal. Ezeknek bizonyítékait – a borítékokat, az elküldött levelek másolatait, a válaszleveleket – gondosan az aranykönyvbe ragasztotta. Ilyen példa erre Ferencz József főherceggel folytatott levelezése, aki hathatós anyagi támogatást nyújtott a templom- és iskolaépítésre. Még olvasmányosabbá téve a száraz lajstromokat, a főherceggel való találkozást igen nagy részletességgel, párbeszédes formában mesélte el. De ugyanitt szerepelnek a posta hivatalnak, különféle szervezeteknek, egyleteknek, hivataloknak és egyesületeknek intézett segélykérő felhívások is. A megvásárolt földbirtokokról pontos adatolást készített, akárcsak a román nemzetiségű eladókról és a magyar vásárlókról, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy az udvarfalviak minél több területet felvásárolhassanak a románoktól. A nagyobb sors- és történelmi események datálására, dokumentálására két példát említenék két különböző időszakból: az 1909–1910-es évekből az adakozók névsorát (Várhegyi Aranykönyv 6.); 1945. januárjából pedig a Maros–Torda vármegye református lelképásztorainak

Emlékiratát a Demokrata és Kommunista Pártok Intézőbizottságaihoz címezve a tanítók-lelkészek több havi fizetés-elmaradásának kiegyenlítéséről, és az erre kapott válaszeletet dr. Fekete Andor ügyvéd szignójával (Udvarfalvi Aranykönyv 300).

1. „Egyesek és intézmények adománya 1909–1910-ben templomépítésre: I. Ferencz József apostoli király 200 korona, Bécs; József Főherceg ő Fensége 100 korona, Budapest; Gróf Teleki Sámuel 1000 korona, Sáromberke; Gróf Teleki József 200 korona, Sárpatok, özv. Báró Bornemissza Andrásné 150 korona, Várhegy; Gróf Festetics Gyuláné 100 korona, Wildon; Gróf Bethlen István 100 korona, Mezősámsond; Reitter József gyufagyáros 100 korona, Kolozsvár; Báró Jósika Sámuelné 50 korona, Kolozsvár; Erdélyi Magyar K.E. 49 korona 78 fillér, Kolozsvár. Pénzkezelő Gál József levita-kantor tanító vala. Az elszámolást lásd azon évi presbiteri jegyzőkönyv 83–84 oldalán. Farkas Jenő beszoigáló református lelkipásztor.”
2. Miután a püspökségről megkapták az értesítést, hogy Kolozsvárott folyósították a tanítói, tanári fizetéseket, a Maros-Torda vármegyeiek is kérést intéztek a Kommunista Pártok Intézőbizottságaihoz egy Emlékiratban: „Maros-Torda vármegyében 109 magyar ref. elemi iskola, jelenleg 258 tanítóval működik: Tehát 258 szegény tanítói család várta jan. 2-án, és attól kezdve minden nap, csekély javadalmának folyósítását, hogy múlt havi tartozásainak kifizetése után élelmet, fát és egyéb szükséges dolgokat szerezhessen a kemény téli időben. És ugyanezt, ugyanilyen helyzetben várta az az el nem menekült, népének sorsát önfeláldozással vállaló 50 magyar ref. családos-lelkipásztor is, akik a 2000 éves keresztyén-kommunizmus és a 400 esztendőös kálvinista demokrácia hűségés munkásai” (Udvarfalvi Aranykönyv 207–209). Az 1945 januárjában benyújtott kérésre márciusban érkezett elutasító válasz: „Kedves Esperes Uram! Nem tudom, György József barátom közölte-e válaszat. – Bármilyen szives örömmel és boldogan ajánlanám a papság megérdemelt állandó segélyezését, ez jelenleg – fedezet hiányában – lehetetlen. A legnagyobb erőfeszítéssel tudjuk a pénzügyi egyensúlyt fenntartani a legprimérebbe kötelezettségeket is csak részben egyenlítve ki. – Ez a helyzet ma és tudva a legyőzött államok pénze erejének minden háború utáni szükségszerűen bekövetkező romlását, attól tartok, hogy egyhamar nem is várható

javulás.– De talán a jó Isten csodát tesz! Egyelőre a hivek öntudata kell, hogy az átmeneti nehéz időkben az Egyház megsegítője legyen. Őszinte nagyrabecsüléssel kész hive: dr.Fekete Andor ügyvéd, a vármegyei pénzügyi bizottság elnöke. U.i.: Én nem vagyok semmiféle vezér, csak szolgálja a köznek, minden állás, czim és rang nélkül” (Udvarfalvi Aranykönyv 300).

A háborús emlékek: „epizódok a román megszállás idejéből” (Udvarfalvi Aranykönyv 170–173; 183–188).

Az önéletrajz és a lelkeszi pálya eredményeinek bemutatása mellett többször is visszatér a nagy háborúhoz, a megszállás, a menekülés, a hazatérés, a lakosságot ért atrocitások emlékeihez. Egy-egy epizódban hol a lakás, a település látképét írja le, egy esetben a megerőszkolt leány történetét, vagy éppen a családban dúló fertőzőes betegséget meséli el. A háború eseményei nemcsak ezekben az epizódokban bontakoznak ki, hanem közvetve, búvópataként törnek elő akár egy-egy gyászbeszédben – az elhunyt halálának körülményei, a hadikórház állapota, a betegápolás folyamata, a katonatisztek hősi cselekedetei, a harctér, a hadifogság –, vagy akár „papné” (Udvarfalvi Aranykönyv 301), tanítói konferenciák alatt megtartott beszédei (Udvarfalvi Aranykönyv 308), elmondott imái során. Az önéletrajzírásra felkért tanítók bejegyzéseiben szintén gyakran visszatérő téma a háborús emlék. 1914-től, a háború kitörésétől 1918-ig Udvarfalva a különböző kiképzés alatt álló katonai csapatok tartózkodási helye volt – írja egy 1917-es bejegyzésben Farkas Jenő (Udvarfalvi Aranykönyv 178). Ezek nyomait, emlékeit próbálta dokumentálni, ahogy később be is bizonyosodott, hogy ezek nyomok (falfestmények) menet közben eltűntek. 1917-ben a kecskeméti 38-as ezred, a *Mollynári-bakák*, a református iskola egyik tantermét használták tiszti étkezdének. Emlékül egy katonai zászlós, fiatal festőművész az egyik tanterem falára egy képet festett, amit 1938-ban a román tanfelügyelőség bemeszeltetett. A tisztek a festmény fényképe alatt aláírásukat hagyták az udvarfalvi aranykönyvben (Udvarfalvi Aranykönyv 178).

Az első világháború utáni közvetlen bejegyzés a következő történet: „Az Úr 1918-1919 éveiben! Följegyzések a román »megszállás« idejéből.
1. A mi drága Erdélyünket 1918. év őszén megszálló romániai csapatok

Udvarfalva, Marosszentanna és Várhegy községekben 1918 december havának közepe táján mutatkoztak, mikor egy 30 tagú jár-őr a községek magyar lakóitól elszedte fegyvereiket és a marosszentannai gör. kath. tanítónál deponálta azokat. – Másodszor 1919. év januárjában jelent meg egy román csendőrcsapat, hogy kikutassa a Schönstein Gyuláné udvarfalvai birtokos boros pincéjének a betörőit. A 11 tettest hamarosan kézre kerítették és miután azokat keményen elverték és velük a kárul vallott 70 veder bor árát megfizettették, – őket szabadon bocsátották. Harmadszor 1919 február hó elején jelent meg egy 4 tagú járőr, hogy a várhegyi magyarság és románok között napirenden levő összeszólalkozásból kifolyólag és a Csalóka László várhegyi gör.kath. lelkész által súlyosan túlzott följelentés következtében, – bekisérjék Ifj.Orbán János várhegyi egyházgondnokot (aki a vádirat szerint ezt mondta volna: »Fütyülök a román törvényre«), és Székely István udvarfalvai földmives gazdát, (aki a vádlevelé szerint a várhegyi korcsmában ittas állapotban ezt mondta volna: »Ha a várhegyi románok tovább is kötekednek és ellenkeznek a magyarokkal: felhozza az egész Udvarfalvát és oláh vért iszik«). Bekisértetésük estvéjén kaptak: Orbán 25 botot, Székely 42 botot. Másnap kihallgatták őket, s miután tagadták, hogy a nekik inputált kifejezéseket használták volna, internálni akarták őket. Alulírottak a román prefektusnál történt közbenjárására még aznap szabadon bocsátották őket. Székely István napokig megfeküdt a rettenetes büntetést. – A román zászlót – szigorú rendeletre – 1919 január hó közepe táján tűztük ki községünkben: Ráduly János ref. egyh. gondnok, községi bíró házára. Az udvarfalvai circa 20 léleknyi (a cigányokkal együtt) románság nagyon békésen viseli magát, ám a várhegyi és marosszentannai románok kihívóan és bántóan éreztetik nap-nap után, hogy a szerencse feléjük fordult. – Állapotunk olyan megalázott, jövőendő sorsunk olyan bizonytalan és reménytelen, hogy nap-nap után elmondjuk Jóbbal: »Jobb lett volna nem is születnem!«” (Udvarfalvi Aranykönyv 183–184). A továbbiakban beszámol arról, hogy a lőfegyver be nem szolgáltatása miatt több magyart is letartóztattak, vagy enyhébb büntetésként, mint az a 18 éves lány, aki állítólag azt merte mondani, hogy a magyar templom szebb, mint a román, illetve mások a termények rekvirálásakor elrejtették gabonájukat, kukoricájukat, néhány botütéssel megúszták az igazságtételt. Egy másik, nagy szomorúsággal megélt esemény a magyar címer eltávolítása volt a református elemi iskola homlokzatáról, ami „néhány emlékezés-

re serkentő szó és a jövődre nézve biztatás” (Udvarfalvi Aranykönyv 185.) kíséretében zajlott. A címet az iskolai levéltárban helyezték el. Az 1922-es földosztást újságcikkekkel is dokumentálta, valamint a régi magyar bankjegyeket címletenként az aranykönyvbe ragasztotta (Udvarfalvi Aranykönyv 115).

A második világháború narratívái részletesebbek, árnyaltabbak; a család menekülését, a saját érzéseit, az oroszok bevonulását több oldalon keresztül meséli el naplószerűen. A háború végi bejegyzések hiányosak, a könyvben jól láthatóak a kitépett lapok nyomai. A két világháború közötti időszakban kapott gyomoridegességét, neuraszténiáját, az álmatlanságát Svájcban kezeltette leányával együtt, aki szintén a táncház lebontása utáni éjszakai rablótámadást követően kapott ideggyengeséget.

Oktatás, prédikációk, imák

Az ifjúság, a következő nemzedék oktatására, dolgának megkönnyítésére gyászbeszédeket, prédikációkat, imákat írt. Többször elmarasztalta az elődök ilyen irányú hiányosságát, hogy sem egyháztörténetet, sem prédikációkat, feljegyzéseket nem talált az egyházközségek levéltárában, pedig alkalmanként mekkora segítség lett volna számára – írja több helyen, magyarázatképpen a feljegyzések indokolására. A részletesebb írások valamilyen sorsfordulóhoz, nagyobb eseményhez kapcsolódnak. Az imák a „nehéz történelmi idők”, vagy a „még nehezebb idők” (Krónika 139) alatt születtek. Nehéz időnek számított az első világháború, a földosztás, a román megszállás, a második világháború, az oroszok bevonulása, az elmenekült papok hiánya, az iskolák államosítása, a tanítók pályaelhagyása, az ezt követő „demokrácia.”

A prédikációk többsége szintén a nehéz idők, illetve a sorsfordító események során íródtak. Egyházi beszédet, illetve bevezető bibliamagyarázatot esperesként, az egyházi tanítók egyesületének elnökeként több ízben is tartott. Az első ilyen bejegyzés „Ti vagytok a földnek sói címmel Az Úr 1930-ik esztendejének szeptember hava 9-én, Marosvásárhelyen tartott romániai magyar-református tanító értekezlet megnyitása alkalmából” (Udvarfalvi Aranykönyv 260–268.) tartott beszéde, egy másik, a marosi református egyházmegye papi-tanítói, Cserefalván 1946. június 21-én elmondott prédikációja, „abból az alkalomból, hogy a közös munkát

Adorjáni Zoltán lukafalvi tanító kezdeményezésére néhány tanító félbehagyni törekedett” (Udvarfalvi Aranykönyv 308–310).

Esperessé választása után a nagyobb közönség előtt elmondott nyilvános beszédei értelemszerűen gyarapodtak. Három ciklusban választották újra egyhangúlag az egyházmegyében. Ez idő alatt a nagyobb rendezvényeken, konferenciákon való szereplése is sűrűsödött, a nyitó és üdvözlő beszédek kötelező érvényűvé váltak.

Üdvözlő beszédet Főtiszteletű Vásárhelyi János püspök úr marosvásárhelyi látogatása alkalmával mondott 1941. március 31-én, illetve rá hárult Mikó László főispán üdvözlésének feladata is, annak a Maros-Torda vármegye főispáni székébe való „installáció”-ja alkalmából 1941. július 31-én (Udvarfalvi Aranykönyv 283–284). Különálló imádságként a nevezetesebb események során elmondottakat jegyezte le; egyébként a különböző beszámolók, emlékezések is tartalmaztak rövidebb imákat, sóhajként feltörő kéréseket, hálaadásokat. Ilyen, külön leírt imádság volt az 1939. június 11-én, a kolozsvári Farkas utcai templomban tartott diakonissza ünnepélyen (Udvarfalvi Aranykönyv 256–258), a nagyercsei dr. gróf Toldalagi Mihály egyházmegyei főgondnok, vármegyei ispán korporsója fölött 1940. június 16-án (Udvarfalvi Aranykönyv 269), valamint a „nagy háború utáni első lelkészértekezleten, amelyen az egyházmegyei lelképásztoroknak csak a fele jelenhetett meg, mert a másik fele a szörnyű harcok elől elmenekült. Marosvásárhely, 1944. December 7-én elhangzott imádság” (Udvarfalvi Aranykönyv 295–296).

Egyháztörténet

Szintén arra utalva, hogy egykor mekkora segítség lett volna számára, ha pontos egyháztörténetet talált volna az egyházközségekben, kétszer is nekifog az udvarfalvi egyházközség története megírásához. Hosszabban a *Krónika* füzetben az egyházközség és az egyházmegyei levéltár dokumentumai alapján rekonstruálja az egyházközség történetét, benne az előljárók (lelkészek, kántortanítók, támogatók), a templom, a harangok, az orgona, a klenódiumok, a papi lakások, tanítói lakások, az iskola, más házak, melléképületek, földek, erdők pontos leltárát foglalja össze a legrégebbi időktől 1914-ig, majd újabb fejezetekben az akkor aktuális állapotokat dokumentálja (Krónika 5–14). Írásos dokumentumokkal az

1700-as évek elejéig tudta alátámasztani állításait, mégpedig Krizsbai Dezső István udvarfalvi lelkipásztorsága idejéig, aki 1775-től 1785-ig volt az egyházközség papja. Az ő levelezéséből maradt fenn néhány olyan adat, mint például id. Rozsnyai József udvarfalvi földesúrhoz, a reformátusok patrónusához intézett kérés a templomépítés kapcsán. Ebből derült ki az a tény is, hogy a görög katolikus lelkész szemet vetett néhány belsőségre, és ezért minél hamarabb földet szerettek volna vásárolni a templomépítéshez (Krónika 58–64). Egy másik adománykérő levélből az is kiderült, hogy végül a nagyercsei gróf Toldalagi István úr adományából kezdik el a templomépítést 1788-ban, és 1802-ben fejezik azt be.

A földek, erdők tulajdonjogáról 1643-ból találunk adatolást: „Az udvarfalvi ref. egyh. község földjeinek első ilyen számbavételére és följegyzésére az egyh. megye levéltárában lévő Michael Fogarasi szenior által összeállított könyvben találjuk, 1643. év márc. 8-tól” szó szerint eképpen: „Az udvarfalvi templom örökségei: vagyon egy erdő, kit Zálog-erdőnek hívnak. Ugyanannak a végiben vagyon edgy erdő, melyet Padfarkának hívnak, melyet Olosz János templom adósságban kapott halála óráján testamentumban, mely erdő maradt volt Ő reá ős-atyja-fiaról. Foglalta volt el ezt az erdőt Medve Lőrinc, Sz. Páli János uram jobbágya, ki Olosz Jánosnak házában szállítatott volt földes urától, de mikoron vizitációra – anno 1635 die 22 Februarii, – Udvarfalván kijöttünk volna és fejedelem urunk (I. Rákóczy György) mandatumával reparáltuk volna, kész indulattal kézből kibocsátá úgy, hogy ezekutána semmi részt benne vinni sem akarna, hanem minden résziről a templom számára lenne.” (Megjegyzés: ezt az erdőt elcserélték.) (Krónika 7–8) Farkas Jenő az 1900-as évektől mindegyre aktualizálja az egyházközség vagyoni helyzetét, az épületek állapotát, az építkezések menetét, a kepefizetőket, a hivatalos népszámlás mellé elkészíti saját adatait.

Néprajzi gyűjtés

Már a kezdet kezdetén, 1908-tól, ahogy Udvarfalvára került, összetűzésbe keveredett a román papokkal a harangok félreverése miatt. A jégverés elleni harangkongatás a két harangozó miatt állandó konfliktusforrást jelentett. A kuruzslások és a csodagyógyítások ellen fellépő református pap és a görög katolikus pópa között folyamatos harc folyt a hívek megtartásáért: „...Minden erőnkől igyekszünk magyar református hiveinket tanítani,

fölébe emelni a filiálékba nagyobb számban lévő oláhságnak” (Udvarfalvi Aranykönyv 86; 112). A babonák és kuruzslások megszüntetésére Farkas Jenő gyógyszerterát létesített, sőt gyógyítással is foglalkozott, csakhogy ne vesztse el híveit. Orvosi könyveket vásárolt és olvasott, amelyekből a könnyebben kezelhető betegségekre ő maga adott gyógyszereket a betegeknek, valamint hasznos tanácsokkal látta el őket (Udvarfalvi Aranykönyv 175–176).⁴

Az ilyen jellegű írások mozaikszerűen, csupán illusztrációképpen jelennek meg. A népviselet bemutatására egy leány fényképét emeli be, míg a lakodalomra is egyetlen példát ír le. Baki Anna székelyruhás, fényképes illusztrációja mellé a következőket fűzte: „Baki Anna a hú magyar leány, akit nagyapai ágon való román származása címén román állami iskolába kényszerítettek, de arra már nem tudta ráerőszakolni a román állami tanító, hogy magyar voltát megtagadva, román nemzeti viseletbe öltözzék, s úgy vegyen részt a magyar ellenes ünnepélyeken. Egy későbbi bejegyzés a fenti szöveghez: És aki engem 1949-ik évben alulírottat az elhurcolástól, bátor – bizonyágtételével – megmentett. Ebbe neki segítője volt Pop Erzsike, a Pop Mircea leánya. Isten örökké áldja meg ezen hűséges, bátor fiatal hiveimet” (Udvarfalvi Aranykönyv 176).

Az adventisták térnyerését az át- és kitérések rendjén ismerteti csupán, egyénekre lebontva történetüket, kit, mikor térítettek át, hányan csatlakoztak menet közben, milyen területeket vásároltak.

Néhány megtörtént csodáról is beszámol, mint a villámsújtotta harang történetéről és a harangozó csodálatos megmeneküléséről, vagy az újságban megjelent cikkről (*A várhegyi csoda*), a féllábú, cigány Vízi Gáborról, akinek szellem lakott a padlásán, és mindennemű feltett kérdésre válaszolt (Várhegyi Aranykönyv 141–143).

Összegzés

A szerző. Az aranykönyvi bejegyzésekről nem beszélhetünk anélkül, hogy ne vennénk figyelembe szerzőjük identitását, intencióit. Farkas Jenő a lelkeszi kötelességén túlmenően olyan történeteket mesél el, amelyeket nyilvánvalóan olvasásra szánt. Nem rejtett szándéka volt, hogy a bejegy-

⁴ A gyógyszerterát történetét röviden ismerteti a lelkész. Lásd. Udvarfalvi Aranykönyv 175–176 o.

zései valamikor a jövőben egy befogadó, munkáját elismerő olvasótáborra találunk: „Végül, ha azt fogod kérdezni szíves olvasó, hogy hát, mi indíthatott engem a fentiek leírására [az önéletrajzára utalva], s aztán rögtön meg is felelsz reá magad: »az egyéni hiúság«...” (Udvarfalvi Aranykönyv 93), amit aztán a későbbiekben megcáfolt, megmagyarázott, viszont gyakran kételkedett lelkipásztori képességeiben, megkérdőjelezte és fölülbírálta munkáját. Ebben nagy szerepe volt a „románság közé ékelt mezóménesi filiálé ifjú, lelkes tanítójának, Ősz Sándornak, aki a gyülekezet előtt a szemem közé vágta: »Fiam, te nem vagy papnak való ember!« Ilyen ütést nem kaptam még soha... Ilyen szégyen azelőtt, sem azután nem ért... Ilyen igazságtalanság – úgy gondoltam akkor, – embert még nem ért soha... Szívem szerint mentem a papi pályára...” (Udvarfalvi Aranykönyv 98)

Az előnytelen külsőt – alacsony ember lévén – a kifogástalan öltözködéssel, a ruházattal, a magas cilinderkalap-hordással ellensúlyozta. Ezt humorosan ki is fejtette egy *Emlékezésben*, amikor valaki megkérdezte tőle: „Aztán abban a kalapban a tetejéig mind ész van?” (Udvarfalvi Aranykönyv 98). Egyébként távol tartotta magát a köznéptől, nem érezte jól magát, tartván a közmondástól: „Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók” (Udvarfalvi Aranykönyv 98). Inkább az úri családokat látogatta. Hogy fizikai adottságaiból kifolyólag volt-e valamilyen komplexusa, nem tudhatjuk. Az viszont tény, hogy a rendkívüli pontossággal, az apró részletekre odafigyelő hozzáállásával, az akkurátus magyarázataival a felületes munka látszatának minden gyanúját próbálta elkerülni.

Agilis, ideges, ambiciózus természete főként azokból a leírt eseményekből bontakozott ki, ahol a helyi határozatokat könyörtelenül betartatta, elképzeléseit véghez vitte, szembemelve bármilyen erőszakos ellenállással. Udvarfalván kis híján megölték, fejbe verték puskatussal egy éjszakai rablótámadás során, mert a fiatalok táncmultságainak helyszínét, az egyházközség tanácstermét lebontatta. Az ekkor kapott „ideges gyomor” szindrómájáról később nem ejtett szót.

...és műve. A bizonyítási vágyon és a kompenzáláson túlmenően az aranykönyvek tartalmát illetően végig tartotta magát ahhoz a tervezethez, amelyet a *Református Szemlében* is megjelentetett az egyházközségek történetének megírását illetően: 1. az egyházközség, község régebbi története, 2. az egyházközség, község háborús története 1914–1918, 3. az egyházközség az új impérium alatt, 4. az egyházközség adózási viszonya, 5. épületeink, 6. népünk, 7. gazdálkodásunk, 8. egyházi szolgák, majd

évenkénti krónika. Ehhez a felosztáshoz a későbbiekben is tartotta magát, a második világháború, majd az államosítás után is. Viszont ez utóbbi időszakból a bejegyzések száma elenyésző, inkább kiegészítő, javító jellegű volt.

Nyilvános közszereplése, irodalmi tevékenysége a nyomtatott sajtóban igen szerény, csupán néhány cikket jelentetett meg a *Református Szemlében*. Ezek inkább beszámoló jellegűek voltak a marosvásárhelyi református napokról, vagy egy-egy rendezvény utóhangjáról. Annál több a róla megjelenő újságcikk, amelyeket gondosan a könyvekbe ragasztott megfelelő magyarázattal, megjelölve azok forrását, megjelenésük dátumát, mintegy dokumentálva saját tevékenységét. Az aranykönyvek utóéletét miszticizálva, külön egyéniséget tulajdonított az írott oldalaknak, és Isten segítségét, óvását, áldását kérte rájuk. Az első világháború alatt megkezdett bejegyzésekkel, a második világháború alatt és utáni időszakban rejtkehelyeken őrzött, az államosítást és a kulákküldözést csodálatosan túlvészelő aranykönyvekkel való találkozás élete végén olyan örömet jelentettek számára, mintha régi jó barátjával találkozott volna. „Édes jó Istenem! Hálás szívvel köszönöm Neked, hogy ezt a verejtéssel, könnyekkel írott könyvet újra láthattam... Kérlek, jó Atyám, óvjad ezután is: tűz pusztításától, háború dúlásától, rossz emberek szándékától... Ámen!” – írta 1963. áprilisában (Udvarfalvi Aranykönyv 192), halála előtt pár hónappal.

Utolsó bejegyzései alátámasztják, hogy a misztifikált könyvek a kisebbségi lét szenvedéstörténetét kívánják bemutatni. Az udvarfalvi lelkész utódjának úgy adta át a könyveket, hogy néhány lapot és képet megőrzött magának belőlük. „Ezt a krónika aranykönyvet ilyen hiányos – megnyirbált állapotban vettem át. Udvarfalva 1955. évében. Szabó Gergely lelképásztor” (Betűrendes mutató füzet utolsó, számozatlan lapja). Az udvarfalvi és a várhegyi aranykönyveket egyetlen szerzőnek, Farkas Jenőnek tulajdoníthatjuk tehát, mert sem előtte, sem utána más szerző írása (kivételesen a felkért tanítók önéletírásai) nem tagolja értelmi szerkezetét. Egy olyan kompiláció, amelyben ugyanúgy érvényesül a prezentizmus, a dinasztikus írói attitűd, mint a kompenzáló stílus.

A lokális történelem felfedezése, láttatása, letétbe helyezése, patrimonizálása az adatok hozzáférhetőségét biztosítaná. Az aranykönyveknek egészen gyakorlati felhasználásáról is tudomásunk van a közelmúltból. A Várhegyen szolgáló Szabó Tünde lelkésszel történt beszélgetés során kiderült, hogy az 1990-es rendszerváltás után az aranykönyvek

nagy segítséget nyújtottak az egykor államosított egyházi ingatlanok, földek, erdők beazonosításában, visszaszerzésében.

A nemzetieskedő hangvételű írásoktól, stílustól eltekintve az aranykönyvek tartalma, dokumentumai, fényképgyűjteményei olyan történelmi adatokra, részletekre világíthatnak rá, amelyek hiányzó láncszemként kapcsolódhatnak a történelmi tér és idő makrodimenziójába. A kézirat értékét Sabina Loriga értelmezésében egyedisége, különlegessége, az egyén helyettesíthetlensége, a „pótolható kisemberek” méltósága adja. Az egyéni hangok eltérően hangszerelik a hatalmi viszonyokat – mondja Loriga. A személyes tapasztalat lehetővé teszi az emlék és a terv bevezetését a történelmi elemzésbe, két olyan dimenzióé, amelyek képesek megjeleníteni azt, ami a múltban befejezetlen maradt (Loriga 1991: 228–229). „Ez a rendkívüli mély humanizmusról tanúságot tevő eljárás, amely ’megérteni annyi, mint az egyedül létező egyedihez viszonyulni’ lévinasi beállítódásban ragadható meg, paradox módon megköveteli a távolságot” (Ginzburg 1991; Davis 1999).

Irodalom

Davis, Natalie Zemon

1999 *Martin Guerre visszatérése*. Osiris, Budapest.

Farkas Jenő

1922 Tervezet a ref. egyházközségek történetének megírásához. *Egyházi figyelő*. 1922. január 1. 4–5.

1925 Esperesi székfoglaló beszéd. *Református Szemle* IX. (12) 838–841.

Ginzburg, Carlo

1991 *Sajt és kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Európa, Budapest.

Gyáni Gábor

1990 A helytörténet-írás jelentőségéről. *Honismeret* XVIII. (1) 3–7.

Hankiss Ágnes

1980 „Én-ontológiák”. Az élettörténet mitológiai áthangelése. In: Frank Tibor és Hoppál Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat*. Tömegkommunikációs központ, Budapest. I. 30–38.

Horváth Zsolt, K.

2011 Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történelmi alkalmazásához. *Korall* XII. (44) 154–175.

Imreh István

1993 Az EME honismereti-helytörténeti pályázatáról. *Erdélyi Múzeum* LV.(2) 136–143.

Keszeg Vilmos

2015 A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 365–400.

Loriga, Sabina

1991 *Soldats. Un laboratoire disciplinaire: l'armée piémontaise au XVIII-e siècle*. Les Belles Lettres, Paris.

Passeron, Jean-Claude

1991 Le scénario et le corpus: biographies, flux, itinéraires, trajectoires. In: Uő.: *Le Raisonnement sociologique. L'espace non-poppérien du raisonnement naturel*. Nathan, Paris, 185–206.

Pozsony Ferenc

2014 A székely társadalom kutatása. In: Keszeg Vilmos–Szász István Szilárd–Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 41–93.

Sipos Gábor

2000 *Az Erdélyi Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Vajda András

2015 A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 7–23.

(n. n.)

1999 *A Romániai Református Egyház Kánonja*. Kiadja az Erdélyi és Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Kolozsvár.

Levéltári források

Udvarfalvi Református Egyházközség Levéltára

Az Udvarfalvi Református Egyházközség Aranykönyve 1915-től 1955-ig.

Várhegyi Református Egyházközség Levéltára

A Várhegyi Református Egyházközség Aranykönyve 1911-től 1948-ig.

A Várhegyi Református Egyházközség Krónikája 1911-1948.

Betűrendes mutató füzet.

A Marosvásárhely I. Vártemplomi Református Egyházközség Levéltára.

Halotti Anyakönyv 1963.

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára, Periodika gyűjtemény: *Egyházi Figyelő* 1920–1923.

Képek

1. Farkas Jenő 34 évesen

2. Az udvarfalvi parókia, lelkési iroda és üvegház

3. Az udvarfalvi presbitérium 1932-ben

4. Az udvarfalvi református bibliakör tagjai

124.

Alóírottak a maguk és rokonaik nevében mélységes fájdalommal tudatják, hogy

Jancsó Andor

udvarfalvai ref. tanító és a m. k. 22. honvéd gy. ezred szakaszvezetője

munkás életének 36-ik, kiváló tanítóságának 12-ik, második boldog házasságának 1-ső esztendejében, az északi harctéren, önfeláldozó kötelesség teljesítés közben kapott súlyos betegségében, 5 hetes szenvedés után, a *gyöngyösi* katonai kórházban f. évi február hó 6-án meghalt és ott — a ref. temető katonai díszsírhelyén — február hó 7-én eltemettetett.

Gyótró keservünk: hogy a legnemesebb embert, a legszeretőbb férjét, a leggyöngédebb édes apát, fiát, testvért, rokont vette el tőlünk a Haza.

Enyhítő vigasztunk: hogy a hazáért élt, küzdött és a hazáért halt meg.

Erős hitünk: hogy ez a fájdalmas elválás csak ideig való, a lelek ciete örök találkoznak.

Drága halottunk pihenj békén! Isten veled míg újra láthatunk!

Udvarfalva, 1915. február hó 10-én.

<p>Özv. Jancsó Andorné szül. Botos Blanka bánatos neje.</p>	<p>Huska leánya.</p>	<p>Jancsó Károly édes apja. Özv. Botos Imréné anyósa.</p>
---	---------------------------------	---

[NYITÁSI MUNKÁK VÁLLALTA]

*sectus: Emlékeztem levest, mert ives lesz a te helged
I. Samuel 11. B.*

Emlékezés Jancsó Andor tanítóra.

*C. Később emlékszem, tartotta az udvarfalvai
ref. templomban, Károly Károly udvarfalvai lelkész?*

*Századosoknyomon miért lenn ma fedete zá-
ló?... Oreg karangjainak mert ezáltal ma olyan
bánatosan?... Az orgona miért cseng, mint
egy pápa vesztett gerle?... Miért öltöz ma ges-
tuhát egy ifjú asszony? meg egy kicsi leány?...
Miért állsz ma hány a stemedben udvar-
falvai magyar-református gyülekezet?...
A fájdalommalalag: Mert Jancsó Andor az*

6. Emlékezés Jancsó Andor református tanítóra,
a 22. honvéd gyalogezred szakaszvezetőjére

7. Baki Anna, udvarfalvi fiatal leány magyar népviseletben